

Revisorgruppen Østfold DA
Hundskinnveien 98
1711 SARPSBORG

VÅR REFERANSE
17/11975

DERES REFERANSE

DATO
26.04.2018

Merknader til stedlig tilsyn

1. Innledning

Finanstilsynet viser til stedlig tilsyn hos Revisorgruppen Østfold DA (selskapet) i perioden 22. - 25. januar 2018. Det vises også til informasjon Finanstilsynet mottok i forkant av tilsynet i brev datert 5. januar 2018. Videre vises det til Finanstilsynets foreløpige merknadsbrev datert 7. mars 2018, hvor revisjonsselskapet ble bedt om å kommentere merknadene og utarbeide en tiltaksplan for å utbedre påpekte svakheter. Revisjonsselskapets tilsvarende på de foreløpige merknadene ble mottatt 9. april 2018.

Formålet med Finanstilsynets inspeksjoner er å kontrollere oppfyllelsen av lovkrav, herunder å identifisere og påpeke eventuelle svakheter knyttet til revisjonsselskapets gjennomføring av revisjonsoppdrag, jf. revisorloven § 5b-2. Revisjonsselskapets etablerte retningslinjer og rutiner er sentrale for å sikre overholdelse av revisorlovgivningen, herunder kravet til god revisjonsskikk.

Det stedlige tilsynet ble gjennomført på bakgrunn av to innrapporteringer:

- a) Innrapporteringssak som blant annet vedrørte revisors vurdering av hendelser etter balansedagen, klientens evne til fortsatt drift samt revisors konklusjon i revisjonsberetningen knyttet til disse vurderingene. Revisjonsoppdraget gjaldt et entreprenørforetak som gikk konkurs kort tid etter at ren revisjonsberetning var avgitt. Revisjonsselskapet var på et tidligere tidspunkt tilskrevet og pålagt av Finanstilsynet om å utarbeide en egenvurdering om dette oppdraget.
- b) Innrapporteringssak som blant annet vedrørte revisors manglende utstedelse av uavhengig bekreftelse i henhold til Forskriften om risikostyring og internkontroll § 10. Saken gjaldt et verdipapirforetak som hadde konsesjonspliktig virksomhet og var underlagt Forskriften om risikostyring og internkontroll. Finanstilsynet har i 2017 fattet vedtak om tilbakekall av foretakets konsesjon.

Begge innrapporteringene gjaldt samme oppdragsansvarlig revisor. Finanstilsynets kontroll avdekket svakheter ved begge revisjonsoppdragene. I innrapporteringssak a) overfor var svakheterne spesielt grove og av en slik art at det etter Finanstilsynets vurdering ikke var avlagt en riktig revisjonsberetning. Revisjonsselskapet hadde videre ikke utført den pålagte egenvurderingen av dette revisjonsoppdraget, noe Finanstilsynet anser svært kritikkverdig.

På bakgrunn av de to innrapporteringene og de problemstillinger som der ble belyst, gjennomførte Finanstilsynet kontroll av ytterligere 12 revisjonsoppdrag, fordelt på alle oppdragsansvarlige revisorer i revisjonsselskapet. Kontrollen av disse oppdragene har vært avgrenset til ett eller flere utvalgte områder. Blant disse oppdragene konstaterte Finanstilsynet grove mangler ved revisjonen av 3 oppdrag. De påpekte forholdene gjelder revisjon av innregning, måling og avskrivning av immaterielle eiendeler, forsvarlig egenkapital og likviditet og fortsatt drift. Forholdene var av en slik art og vesentlighet at de skulle hatt

FINANSTILSYNET

Revierstredet 3
Postboks 1187 Sentrum
0107 Oslo

Telefon 22 93 98 00
Telefaks 22 63 02 26

post@finansstilsynet.no
www.finanstilsynet.no

Saksbehandler

Damir Bratic
Dir. tlf 22 93 96 97

konsekvenser for utformingen av revisors nummererte brev, revisjonsberetning og fratredelsesvurderinger. Alle de 3 nevnte oppdragene vedrørte annen oppdragsansvarlig partner enn de to innrapporterte sakene.

Revisjonsselskapet har sagt seg enig i Finanstilsynets kritikk, slik den er gjengitt i seksjon 2 til 6 nedenfor. Selskapet har utarbeidet flere tiltak for å hindre at manglene gjentar seg. Noen av selskapets kommentarer er innarbeidet i Finanstilsynets omtale av oppdragene nedenfor, og i brevets seksjon 7 gjengis en sammenfattet fremstilling av selskapets planlagte tiltak.

2. Gjennomgang av innrapporterte saker

2.1 Oppdrag A (entreprenørforetaket), revisjon av årsregnskapet for 2013

Oppdraget gjelder innrapportering av revisor i forbindelse med at det ble åpnet konkurs i foretaket i september 2014. Revisor avla ren revisjonsberetning 14. august 2014. Foretaket meldte selv oppbud tre uker senere. Insolvenstidspunktet er av bostyret fastslått til senest april 2014, det vil si 4 måneder før revisjonsberetningen for årsregnskapet 2013 ble avgitt.

Innrapporteringen gjelder revisors vurdering av grunnlaget for fortsatt drift og hendelser etter balansedagen. Av rapport fra borevisor fremstår det for Finanstilsynet klart at revisor skulle ha tatt forbehold i revisjonsberetningen knyttet til grunnlaget for fortsatt drift. Styrets uttalelse i årsberetningen for 2013 reflekterer ikke den betydelige økonomiske usikkerheten som var et faktum. Av den grunn burde revisor reflektert dette forholdet i revisjonsberetningen.

2.1.1 Revisors egenvurdering av innrapporteringen

I brev av 24. mai 2017 ble revisjonsselskapet pålagt av Finanstilsynet om å selv gjøre en dokumentert vurdering av den utførte revisjonen og de forhold som er omtalt i innrapporteringen fra bostyrer. Finanstilsynet gjorde samtidig oppmerksom på at revisjonsselskapet ved et eventuelt senere tilsyn må kunne fremlegge denne vurderingen for Finanstilsynet. Da revisor under tilsynet ble bedt om å fremlegge den dokumenterte vurderingen, ble det klart at en slik dokumentert vurdering ikke var gjennomført. Oppdragsansvarlig revisor opplyste om at det innrapporterte forholdet og pålegget fra Finanstilsynet ble diskutert internt, men det ble ikke foretatt noen nærmere vurdering av hvilke svakheter i revisjonen som forelå og eventuelle tiltak som burde vært iverksatt. Finanstilsynet ser alvorlig på at revisjonsselskapet ikke har gjort den pålagte vurderingen.

På grunn av revisjonsselskapets manglende gjennomgang av den utførte revisjonen, fant Finanstilsynet det nødvendig å gjøre en konkret vurdering av den utførte revisjonen. Etter borevisors vurdering er bakgrunnen for konkursen svakheter i den interne kontrollen knyttet til oppfølging av prosjekter i arbeid og mangelfull økonomisk styring. Foretaket har på flere større oppdrag pådratt seg betydelige merkostnader, som følge av manglende evne til å ferdigstille prosjektene og krav fra kunder om utbedring av utført arbeid. Manglende oppfølging av prosjektene i forhold til kalkyler, fullføringsgrad og dekningsbidrag har også medført feil i foretakets periodisering av både inntekter og kostnader. Finanstilsynet har derfor konsentrert oppdragsgjennomgang til disse områdene av revisjonsutførelsen i tillegg til å gjøre en vurdering av revisjonsutførelsen av hendelser etter balansedagen og fortsatt drift.

2.1.2 Prosjekter i arbeid

Revisor kunne ikke fremlegge sin forståelse av foretakets rutiner og interne kontroll knyttet til prosjekter.

Den utførte revisjonen er basert på gjennomgang av prosjektrapporter med daglig leder i foretaket. Rapportene som ble fremlagt for revisor av daglig leder er ikke avstemt mot regnskapet verken av selskapet eller revisor.

Foretaket har hatt flere store prosjekter hvor fortjenesten har vist seg å bli lav eller negativ. Revisor har blitt fremlagt lister over disse prosjektene, hvor dekningsbidrag er satt til 0 av ledelsen. Urealisert tap på

kontrakter skal resultatføres umiddelbart, jf. regnskapsloven § 4-1 nr 4 og NRS 2. Ut over noe korrespondanse på e-post i forbindelse med regnskapsavleggelsen i august 2014, har revisor ikke foretatt konkrete revisjonshandlinger for å fastslå omfanget eller riktigheten av de opplysningene som er gitt.

Revisor har ikke utført egne revisjonshandlinger for å kontrollere om benyttet dekningsbidrag er korrekt. Fullføringsgrad på prosjektene er heller ikke kontrollert. De eneste som er dokumentert av revisjonshandlinger er uttalelser fra ledelsen og deres forventninger til fremdrift og inntjening på prosjektene. Revisor har ikke foretatt konkrete revisjonshandlinger for å etterprøve opplysningene i uttalelsene eller vurdert styrken av uttalelser som revisjonsbevis.

Basert på dette er Finanstilsynets vurdering at det ikke er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis knyttet til prosjekter i arbeid, herunder korrekt periodisering av inntekter og prosjektrelaterte kostnader. Finanstilsynet vurderer den mangelfulle revisjonen av prosjekter i arbeid som et grovt brudd på revisorloven § 5-2 annet ledd, jf. ISA 500 punkt 7-9 og ISA 540.

2.1.3 Hendelser etter balansedagen, og fortsatt drift

Revisjonsberetningen er datert 14. august 2014. På dette tidspunkt hadde det kommet frem at foretaket var i en vanskelig økonomisk situasjon. Revisors korrespondanse via e-post med foretaket viser at han var klar over situasjonen knyttet til overvurdering av prosjekter og kundefordringer samt likviditetssituasjonen. Revisor har bedt om en redegjørelse og stilt krav om at foretaket i årsberetningen for 2013 opplyser om underskuddet, den negative egenkapitalen og tiltak som foretaket planlegger å iverksette. Foretaket har ikke etterkommet krav fremsatt av revisor, da verken årsberetningen eller årsregnskapet er rettet eller inneholder opplysninger om usikkerheten om fortsatt drift. Revisor har likevel avgitt revisjonsberetningen uten å innta forbehold knyttet til vurderingen av prosjekter og kundefordringer, eller forbehold eller presisering om usikkerheten om fortsatt drift er heller ikke inntatt. Revisor har heller ikke tatt opp forholdene i nummerert brev, jf. revisorloven §5-2 fjerde ledd nr 4 og § 5-4.

Det at revisor har stilt krav om opplysninger og tiltak knyttet til et forhold av vesentlig betydning for årsregnskapet uten å fullføre arbeidet med å innhente hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis før revisjonsberetning ble avgitt er et grovt brudd på revisors plikter etter revisorloven § 5-6 femte ledd, jf. ISA 700 punkt 17 og ISA 560 punkt 8. Dersom det ikke var mulig å innhente hensiktsmessig og tilstrekkelige revisjonsbevis, skulle revisor ha tatt forbehold i revisjonsberetningen.

2.1.4 Andre forhold

Regnskapsloven stiller krav om noteopplysning om langsiktige tilvirkningskontrakter. Årsregnskapet inneholder ingen slike noteopplysninger. Forholdet ble heller ikke påpekt av revisor..

2.1.5 Revisjonsselskapets kommentarer

Revisjonsselskapet har opplyst om at dette oppdraget hadde vært et sentralt tema i en intern gjennomgang i selskapet som omfattet revisjon av alle selskapets klienter hvor prosjektregnskap benyttes. Selskapet har beklaget den manglende utarbeidelsen og dokumentasjonen av en egenvurdering i tråd med Finanstilsynets brev av 24. mai 2017, og har uttrykt at Finanstilsynets kritikk er blitt tatt til etterretning. Selskapets vurdering av revisjonen er at for stor vekt ble lagt på uttalelser fra ledelsen og at det derfor ikke forelå tilstrekkelig grunnlag for den avgitte revisjonsberetningen.

2.2 *Oppdrag B (verdipapirforetaket), revisjon av årsregnskapet for 2014 og 2015*

Oppdraget gjelder innrapportering av revisor i forbindelse med Finanstilsynets stedlige tilsyn hos verdipapirforetaket i mars 2016. Revisjonsselskapet har hatt foretaket som revisjonsklient fra november 2014 til revisors fratreden i november 2016. I tilsvarende periode var revisjonsselskapet også revisor for foretakets morselskap, som ble kontrollert av 4 personer ("hovedeierne").

Foretaket hadde fra januar 2014 hatt konsesjon med tillatelse til å yte investeringsrådgivning samt mottak og formidling av ordre, jf. verdipapirhandelloven § 2-1 første ledd nr 1 og 5, samt diverse tilknyttede tjenester. På bakgrunn av flere brudd på lov og forskrift fattet Finanstilsynet i oktober 2017 vedtak om tilbakekall av foretakets konsesjon. Lovbruddene omtalt i Finanstilsynets endelige rapport ble begått både før selskapet ble valgt som revisor og etter fratreden. Det er i etterkant av Finanstilsynets vedtak åpnet konkurs i foretaket.

Revisor avga en ren revisjonsberetning uten presiseringer eller forbehold for årsregnskapene 2014 og 2015. I tillegg hadde revisor for 2015 avgitt bekreftelse i henhold til forskrift om risikostyring og internkontroll § 10. For 2014 hadde revisor ikke avgitt en slik bekreftelse.

2.2.1 Revisors vurderinger av overholdelse av lover og forskrifter i henhold til god revisorskikk

Finanstilsynets gjennomgang viste at revisor hadde søkt å sette seg inn i det generelle juridiske rammeverket for verdipapirforetak i henhold til ISA 315 punkt 11 og innhentet dokumentasjon på foretakets konsesjon. I henhold til ISA 250 punkt 14 b, skal revisjonshandlingene omfatte en inspeksjon av eventuell korrespondanse med relevante lisensgivende og regulatoriske myndigheter. Revisor skal også under utførelsen av andre revisjonshandlinger være oppmerksom på forhold som enten kan gi grunnlag for mistanke eller stadfestelse av brudd på lover og forskrifter, jf. ISA 250 punkt 15.

For de aller fleste av lovbruddene som medførte tilbakekall av foretakets konsesjon, er Finanstilsynets vurdering at det på tidspunktet for avleggelse av revisjonsberetningen og bekreftelser ennå ikke forelå konstaterede brudd, eller mistanke om brudd, på lov og forskrift som revisor skulle ha vært kjent med og som tilsa at revisor var pålagt å utføre revisjonshandlingene som følger av ISA 250 punkt 18-21. Dette skyldes blant annet at:

- a) Revisjonsselskapet ikke var foretakets revisor i perioden fra stiftelsen i 2012 til januar 2014, da foretaket drev ulovlig virksomhet (utførte konsesjonspliktige tjenester uten konsesjon).
- b) Verdipapirforetakets hovedvirksomhet knyttet til valutaspot-kontrakter lå i utgangspunktet innenfor det foretaket hadde konsesjon til å utøve. Lovbruddet bestod at foretaket feilaktig hadde behandlet det som ikke-konsesjonspliktig handel med valuta, slik at foretakets kunder ikke hadde fått den beskyttelsen som verdipapirhandelloven gir.
- c) Provisjonsinntektene knyttet til foretakets virksomhet som var ulovlig (aktiv forvaltning av valutaspot-kontrakter og tilrettelegging og innhenting av kapital på vegne av andre) var så små og begrenset at de ikke hadde vært gjenstand for særskilte revisjonshandlinger under inntektsrevisjonen.
- d) Varsel om tilbakekall av konsesjon ble tilsendt foretaket etter at selskapet avga sin revisjonsberetning for 2015 den 30. mars 2016, og senere fratrådte i november 2016.

Til tross for dette forelå indikasjoner på lovbrudd som revisor var kjent med eller burde ha blitt kjent med, gjennom sin regnskapsrevisjon eller knyttet til kontroller utført ved avleggelse av særskilte bekreftelser:

- a) Fravær av (2014) og mangler ved (2015) foretakets dokumentasjon av risikostyring og internkontroll som foretaket er pålagt å utarbeide og som revisor skal bekrefte i henhold til § 10 av forskrift om risikostyring og internkontroll, se nærmere omtale under punkt 2.2.2.
- b) Foretakets brudd på god forretningsskikk knyttet til salg av aksjer i eget foretak. Se videre omtale nedenfor.

Etter Finanstilsynets vurdering skulle revisor ha rapportert de to forholdene i nummerert brev, jf. revisorloven § 5-2 fjerde ledd og § 5-4. Grunnet indikasjonene knyttet til de to forholdene skulle revisor ha foretatt de ytterligere revisjonshandlinger og vurderinger som fremkommer av ISA 250 punkt 18-21 og vurdert eventuelle konsekvenser for revisjonsberetningen.

Verdipapirforetak skal utøve sin virksomhet i henhold til god forretningsskikk, jf. verdipapirhandelloven § 10-11, og sørge for at investorer gis tilstrekkelig beskyttelse i situasjoner hvor det eksisterer interessekonflikter mellom foretaket og kundene, jf. verdipapirhandelloven § 10-10. Som beskrevet i Finanstilsynets endelige merknadsbrev fra tilsynet med foretaket, ble det i 2014 og 2015 gjennomført 3 emisjoner av aksjer i foretaket (vederlag MNOK 2,9) og 25 annenhåndssalg av aksjer i foretaket og dets

morselskap (vederlag på MNOK 10,1). Kapitalforhøyelsene i foretaket var nødvendige for at foretaket skulle oppfylle egenkapitalkravene som stilles til verdipapirforetak. Felles for emisjonene og annenhåndssalgene var at de var basert på en prising av foretaket til mer enn MNOK 40, noe Finanstilsynet i sitt endelige merknadsbrev til foretaket ga uttrykk for var en grov overvurdering.

Salg av aksjer i foretaket til dets kunder er et klart eksempel på en interessekonflikt mellom foretaket og dets kunder. Gjennom sin revisjon av endringer i egenkapitalen, noter, kontrollhandlinger utført i forbindelse med avgivelse av bekreftelser på kapitalforhøyelsen i henhold til aksjeloven § 10-9, vil revisor få kjennskap til hvem som tegner seg i en emisjon og til hvilke vilkår.

To av de tre nevnte emisjonene var gjennomført før selskapet tiltrådte som foretakets revisor, men revisor avga slik bekreftelse for kapitalforhøyelsen i desember 2015. Mens den sistnevnte kapitalforhøyelsen var en rettet emisjon mot to mindre eksisterende aksjonærer, hadde en av de to tidligere emisjonene vært rettet mot de fire hovedeierne og da med den samme prising. På denne bakgrunn virket det rimeligere at revisor ikke utvidet sine revisjonshandlinger basert på emisjonene og prisingen alene. Når det gjelder annenhåndssalgene, ble hele 22 av 25 foretatt av hovedeierne som privatpersoner og ikke reflektert i de revisjonspliktiges regnskaper annet enn i noten for aksjonærsammensetningen. For ett annenhåndssalg av aksjer i foretaket foretatt i desember 2015 fant Finanstilsynet derimot at foretaket hadde inntektsført en salgsprovisjon på 10%. Revisor hadde i forbindelse med sin revisjon av tidsavgrensningposter i balansen innhentet dokumentasjon for denne transaksjonen. Etter Finanstilsynets vurdering burde det ha fremstått klart for revisor at denne transaksjonen utgjorde en interessekonflikt for foretaket.

2.2.2 Revisors bekreftelse i henhold til forskrift om risikostyring og internkontroll

I sin endelige rapport fra stedlig tilsyn hos foretaket konkluderte Finanstilsynet at foretakets styre ikke hadde utarbeidet en skriftlig risikovurdering for 2014, mens risikovurderingen for 2015 ikke tilfredstilte kravet i forskrift om risikostyring og internkontroll om å dokumentere den årlig påkrevde gjennomgangen og en samlet vurdering av risikosituasjonen i foretaket. I sin endelige rapport til foretaket skrev Finanstilsynet at det fremstod som om revisors bekreftelse av risikovurderingen for 2015 "først ble innhentet som en følge av Finanstilsynets forespørsler i forbindelse med det stedlige tilsynet".

Under tilsynet med revisjonsselskapet fant Finanstilsynet dokumentert at revisor i e-post av september 2015 hadde bedt foretaket om å utarbeide en skriftlig risikovurdering som måtte styrebehandles, og opplyst om at revisor var pålagt å bekrefte denne. Foretakets manglende overholdelse av forskriftskravene til dokumentasjon av risikoforhold og internkontroll i 2014 skulle ha vært påpekt av revisor i nummerert brev, jf. revisorloven § 5-4 og § 5-2 fjerde ledd.

Revisors dokumentasjon knyttet til den avgitte bekreftelsen for 2015 omfattet foretakets "Prinsippnotat om risikostyring og internkontroll", kontrollrapporten for 2015 og en utfylt sjekklister datert samme dag som den avlagte bekreftelsen. Finanstilsynet finner at revisor skulle ha avdekket at foretakets kontrollrapport for 2015 ikke var skrevet i henhold til forskrift om risikostyring og internkontroll, men etter en mal basert på tidligere forskrift som ble opphevet da någjeldende forskrift trådte i kraft 1. januar 2009. Revisor skulle ha foretatt en grundigere vurdering av om dokumentene i tilstrekkelig grad underbygget de forhold revisor er pålagt å bekrefte i henhold til forskriftens § 10.

2.2.3 Revisjonsselskapets kommentarer

Revisjonsselskapet har tatt Finanstilsynets kritikk til etterretning. Selskapets vurdering er at det var manglende kompetanse knyttet til revisjon av slik konsesjonspålagt virksomhet som var årsaken til at inntektsført provisjon knyttet til salg av egne aksjer til foretakets kunder ikke ble identifisert som en interessekonflikt, og således ikke medtatt i revisors vurderinger.

Selskapet er per i dag ikke revisor av foretak som innehar konsesjon til å yte investeringsrådgivning samt mottak og formidling av ordre, jf. verdipapirhandelloven § 2-1 første ledd nr 1 og 5.

3. Kontroll av ytterligere revisjonsoppdrag

Problemstillingene som ble belyst i innrapporteringene, og svakhetene som er gjort rede for i seksjon 2 har medført at Finanstilsynet foretok kontroll av revisjonen av årsregnskapet 2016 for ytterligere 12 oppdrag. Formålet med dette har vært å vurdere om de nevnte svakhetene er enkeltstående tilfeller eller om de er representative for revisjonsselskapets revisjonskvalitet. Finanstilsynet har ikke foretatt en generell gjennomgang av disse oppdragene, men har rettet kontrollen mot følgende områder:

- a) Forsvarlig egenkapital og likviditet, og foretakets evne til fortsatt drift (oppdrag C til G).
- b) Revisjon av prosjektregnskap (oppdrag H og I).
- c) Uavhengig bekreftelse i henhold til § 10 i Forskrift om risikostyring og internkontroll (oppdrag J til N).

I det følgende gjengis Finanstilsynets merknader til avdekkede svakheter i revisjonen av disse oppdragene.

4. Forsvarlig egenkapital og likviditet, og foretakets evne til fortsatt drift

De 5 oppdragene C til G som ble valgt ut for kontroll er oppdrag som enten hadde en negativ bokført egenkapital eller en balanseført immateriell eiendel med en verdi som oversteg den bokførte egenkapital. Begge revisjonsselskapets ansvarlige revisorer var inkludert i utvalget. For 3 av 5 oppdrag avdekket gjennomgangen vesentlige svakheter i revisjonsutførelsen knyttet til de nevnte forholdene. For disse tre oppdragene har oppdragsansvarlig revisor vært en annen enn revisoren for de innrapporterte sakene omtalt i seksjon 2.

4.1 Oppsummering av svakheter

Følgende svakheter i revisjonsutførelsen ble avdekket i 3 av de kontrollerte oppdragene:

- a) Revisor virker å ha lagt til grunn et kriterium om at styrets handleplikt i henhold til aksjeloven § 3-5, samt behov for utføring av revisjonshandlinger spesifikt innrettet mot fortsatt drift vurderinger, først er påkrevd når foretaket har en negativ bokført egenkapital. Aksjeloven § 3-4 tilsier imidlertid at den grensen til hva som anses som forsvarlig egenkapital, avhengig av arten og omfanget av foretakets virksomhet, kan være betydelig større enn det som utgjør lovens minimumskrav til aksjekapital.
- b) Revisor har i altfor liten grad innrettet sine revisjonshandlinger for å vurdere den reelle egenkapitalen. Når hendelser eller forhold tilsier det, burde revisor ha vurdert dette opp mot en innhentet egenvurdering fra foretakets styre som inkluderer en tallfesting av det som etter styrets vurdering utgjør minstegrensen for forsvarlig egenkapital og likviditet for foretaket.
- c) I vurderinger av forsvarlig egenkapital har revisor lagt for stor vekt på forventede forbedringer i lønnsomhet knyttet til påståtte gjennomførte driftsforbedrende tiltak, uten å vurdere realiteten av dette ved å se eksempelvis nærmere på i hvilken grad foretaket historisk har oppnådd slike lovede forbedringer. Det vises til ISA 570 punkt 12 og 540 punkt 21 og 22. I situasjoner med negativ egenkapital, anser Finanstilsynet at det uansett må anses uforsvarlig å avvente virkningen av slike tiltak, da dette i realiteten innebærer en strategi om å gjenvinne egenkapitalen ved fortsatt drift for kreditors regning og risiko.
- d) Revisor har i liten grad utført revisjonshandlinger rettet spesifikt inn mot vurderingen av forsvarlig likviditet, herunder å innhente og vurdere rimeligheten av likviditetsbudsjetter som dekker minst 12 måneder fra balansedagen.
- e) Revisor har ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for vurdering av foretakenes evne til fortsatt drift i henhold til ISA 570. Dette inkluderer å (1) innhente en dekkende skriftlig vurdering fra ledelsen, jf. ISA 570 punkt 16, og (2) ha tilstrekkelig oppmerksomhet under hele revisjonen på revisjonsbevis som tilsier at det eksisterer hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om foretakets evne til fortsatt drift og fulgt opp disse, jf. ISA 570 punkt 11.
- f) Revisor har ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for tiltak utført av foretaket for å redusere usikkerhet ved fortsatt drift. Revisor har heller ikke gjort en tilstrekkelig vurdering av (1) om tiltak iverksatt av foretaket er tilstrekkelige til å gjøre egenkapitalen og likviditeten forsvarlig, samt (2) i tilstrekkelig grad reduserer usikkerheten ved fortsatt drift, jf. aksjeloven § 3-4 og ISA 570 punkt 16.

- g) Revisor har i sine vurderinger lagt for stor bevisverdi til intensjoner fra aksjonærer om å støtte den videre drift. Vurderingen om forsvarlig egenkapital og likviditet skal basere seg på en helhetsvurdering av foretakets reelle kapitalgrunnlag. Gitt ansvarsbegrensningen i aksjeloven § 1-2 anser Finanstilsynet derimot at dersom mulige kapitaltilskudd fra aksjonærene skal tillegges vesentlig vekt, så må det både foreligge en dokumentert evne og en klar forpliktelse fra aksjonærene om å bidra på slikt vis.
- h) I noen tilfeller har revisor ikke påsett at det foreligger avtaler for lån fra aksjonærer, herunder lån omtalt som ansvarlige lån. Dette har forekommet selv i tilfeller hvor dette har blitt vurdert til å utgjøre en betydelig del av foretakets kapitalgrunnlag. Et ansvarlig lån blir av dekningsloven § 9-7 annet ledd definert som en "Fordring som etter avtale skal stå tilbake for de øvrige fordringshaverne". For at dette skal inkluderes i vurderingen av foretakets reelle egenkapital, må denne prioriteten være dokumentert gjennom avtale.
- i) Revisor har ikke i tilstrekkelig grad sørget for at styrene i deres årsberetninger er eksplisitte på om det, etter eventuelle iverksatte tiltak, fortsatt eksisterer en vesentlig usikkerhet. Av dette følger at revisor ikke i tilstrekkelig grad har vurdert hvorvidt det skulle vært inntatt et forbehold og ikke en presisering i revisjonsberetningen, jf. revisorloven § 5-6 femte ledd.
- j) I formuleringen av sine presiseringer i revisjonsberetningen har revisor i for liten grad skilt mellom når styrets handleplikt har inntruffet og når det også anses å foreligge vesentlig usikkerhet ved fortsatt drift. Det anses å være en vesentlig grad av overlapp mellom de to situasjoner, men de er to separate forhold hvor revisor har plikt til å presisere.
- k) Revisor har i flere tilfeller ikke påpekt forhold i nummert brev, og i for liten grad stilt krav og satt frister for gjennomføring av tiltak for å utbedre forhold knyttet til forsvarlig egenkapital og likviditet, samt usikkerhet ved fortsatt drift. I noen tilfeller hvor forholdet er påpekt og presisert i flere forutgående nummererte brev og revisjonsberetninger har revisor ikke oppfylt kravet i revisorlovens § 7-1 om å varsle sin fratreden.
- l) Under revisjonen av skjønnsmessige vurderingsposter, herunder balanseførte egenutviklede immaterielle eiendeler og utsatt skattefordel knyttet til fremførbare underskudd, har revisor konkludert på balanseføring og måling i motstrid med den informasjonen han var kjent med. I førstnevnte tilfelle viste det innhentede budsjett en forventning om i sum netto negative kontantstrømmer, mens det i sistnevnte tilfellet ikke eksisterte annen overbevisende begrunnelse som underbygget balanseføringen. For to oppdrag hvor revisor hadde avgitt en umodifisert revisjonsberetning for 2016, har Finanstilsynet på denne bakgrunn konkludert at revisor var kjent med informasjon som tilsa at regnskapet inneholdt vesentlige feil og følgelig ikke skulle vært fastsatt slik det forelå da revisjonsberetningen ble avlagt.

De nevnte forholdene tilsier, etter Finanstilsynets vurdering, at det ikke foreligger tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis som underbygger avlagt revisjonsberetning for 2016 for 3 av de kontrollerte oppdragene. I ett tilfelle konkluderte Finanstilsynet med at forholdene over tid tilsa at revisor etter avgivelsen av revisjonsberetningen for 2016 skulle ha sagt fra seg oppdraget, jf. revisorloven § 7-1, mens han i ett ytterligere tilfelle skulle ha formidlet at han ville si fra seg oppdraget med mindre en umiddelbar kapitaltilførsel gjenopprettet en forsvarlig egenkapital og likviditet.

Finanstilsynet vurderer de påpekte bruddene for alle tre oppdrag som alvorlige.

4.2 Revisjonsselskapets kommentarer

Revisjonsselskapet er enig i kritikken knyttet til de 3 oppdragene. Selskapet har gjort rede for at det er avholdt møter med de aktuelle foretakene knyttet til de nevnte svakhetene. Videre har selskapet gjort rede for flere konsekvenser for foretakenes årsregnskap for 2017, herunder nedskrivning av immaterielle eiendeler. Dette er handlinger i tråd med ISA 560 punkt 14-17. Finanstilsynet vil påpeke at disse punktene også pålegger revisor å vurdere om avlagt revisjonsberetning skal erstattes med ny beretning dersom ledelsen ikke vil rette det avlagte regnskapet.

Revisjonsselskapet har også redegjort for nye retningslinjer for de vurderinger som skal legges til grunn for fremtidige fratredelsesvurderinger. Det vises ellers til omtalen av selskapets mer generelle tiltak beskrevet under seksjon 7.

5. Revisjon av prosjektregnskap

De 2 oppdragene H og I som ble valgt ut for kontroll gjelder foretak som har virksomhet innen entreprenørbransjen, som fører prosjektregnskap i virksomheten sin og som følgelig er pålagt å følge bestemmelsene i NRS 2, eller NRS 8 i tilfeller ved små foretak. Finanstilsynets gjennomgang var innrettet mot (1) revisors dokumenterte forståelse av virksomhetens art, herunder intern kontroll og hvilken særlovgivning foretakene var underlagt, og (2) revisors vurdering av foretakets interne kontroll for inntekter og revisjon av anleggskontrakter.

Etter nevnte gjennomgang har Finanstilsynet ingen bemerkninger til revisors arbeid for de 2 oppdragene.

6. Uavhengig bekreftelse i henhold til § 10 i Forskrift om risikostyring og internkontroll

De 5 oppdragene J til N som ble valgt ut for kontroll gjelder virksomheter som er underlagt bestemmelsene i Forskriften om risikostyring og internkontroll, jf. forskriftens § 1. Forskriftens §§ 6 til 8 legger foretaket å:

- a) Løpende vurdere hvilke vesentlige risikoer som er knyttet til virksomheten, og minst 1 gang årlig foreta en gjennomgang av vesentlige risikoer for alle virksomhetsområder (§ 6).
- b) Løpende vurdere gjennomføringen av internkontrollen på alle virksomhetsområdene, og minst 1 gang årlig foreta en oppsummerende vurdering av om internkontrollen har vært gjennomført på en tilfredsstillende måte (§ 7).
- c) Dokumentere den årlige vurderingen beskrevet i punkt 1 og 2.

Forskriftens § 10 ilegger styret å sørge for at revisor, i tilfeller hvor foretaket ikke har internrevisjon, avgir en årlig bekreftelse om at kravene i punkt 1 til 3 ovenfor er overholdt. Finanstilsynets gjennomgang knyttet til oppdrag J til N fokuserte utelukkende på (1) hvorvidt revisor i 2016 har avgitt den årlige bekreftelsen etter forskriftens § 10 og (2) revisors dokumentasjon av sine gjennomførte handlinger for å kunne avgi bekreftelsen.

Etter nevnte gjennomgang har Finanstilsynet ingen bemerkninger til revisors arbeid for disse 5 oppdragene.

7. Revisjonsselskapets tiltak for revisjonen 2017

Revisjonsselskapet har i sitt tilsvarende svar til Finanstilsynet på følgende måte oppsummert planlagte tiltak for revisjonen 2017, herunder organisatoriske endringer:

"Vi har utarbeidet interne retningslinjer, blant annet basert på ISA 570 Fortsatt drift som distribueres internt i Revisorgruppen Østfold DA. Dette omhandler et ekstra fokus på forhold som forsvarlig egenkapital, likviditet, estimer og budsjetter, herunder foretakets evne til fortsatt drift. Videre har vi foretatt en gjennomgang av konsekvenser for revisjonsberetningen, kravene til revisor i forhold til brev og plikt til si fra seg oppdraget."

"Vi skal stille strengere krav til ledelsen i slike foretak med hensyn til dokumentasjon for sikring av fortsatt drift, forsvarlig egenkapital og sikring av likviditet. Anmerkede forhold fra tidligere år må være fulgt opp og korrigert/hensyntatt. Det aksepteres ikke vesentlig avvik her, vår terskel for fratredelse skal senkes."

Vi ser at vi skal ha stort fokus på formalisering og dokumentasjon av forhold rundt fortsatt drift og forsvarlig egenkapital. Vi skal innhente dokumentasjon fra selskapene som revisor skal gjennomgå og vurdere med profesjonell skepsis. Dette inkluderer da selskapets egenvurdering av risiko, likviditet og egenkapitalbehov."

Vi vil også ha fokus på gjennomgang og dokumentasjon rundt balanseføring av immaterielle eiendeler, spesielt der hvor det er en balanseført verdi som overstiger bokført egenkapital. Vi vil ellers legge spesiell vekt på dokumentasjonskravene hvor vi har fått påvist svakheter.

Fra januar 2018 har vi ansatt ny fagansvarlig, en statsautorisert revisor. Hun har 20 års erfaring og hatt fagansvar, opplæring og review-funksjon ved et større revisjonsselskap. Vi ser at dette tiltaket allerede har tilført oss mye revisjonsmessig og vil bringe kvaliteten på handlinger og dokumentasjon opp på et sterkere nivå.

Opplæring av revisorer, partnere og medarbeider vil økes og intensiveres, hvor forholdene i rapporten er temaer vi har og skal fokusere på. En del av opplæringen vil være praktiske case som gjennomgås i interne møter.

Maler utarbeidet i revisjonsverktøyet Descartes er gjennomgått og forbedret i forhold til relevante krav. Vi skal formaliser og dokumentere våre vurderinger i Descartes, herunder benytter maler og veiledninger som styrker revisjonen og vår dokumentasjon.

Fagansvarlig skal trekkes inn som ekstra review-partner i avslutningsfasen av revisjon på risikooppdrag, dette for å avgi korrekte revisjonsberetninger, sikre at relevante brev utarbeides vurdere ledelsens prognoser vedrørende sikring av fortsatt drift mm, herunder varsle fratredelse. Diskusjoner i team og med annen ansvarlig partner skal fra 2017 formaliseres i revisjonsverktøyet Descartes.

Vi har etter besøket fra Finanstilsynet etablert en risikoklassifisering av våre oppdrag. Dette gir oss en sterkere og kontinuerlig fokus på selskap med svak/ikke forsvarlig egenkapital, dårlig likviditet mm, samt spesielle og vesentlige balanseposter, herunder immaterielle eiendeler. Dette medfører at vi for de aktuelle oppdragene har en skjerpet profesjonell skeptisk holdning.

Vi tar sikte på at fortsettelsesvurderingen for 2018 skal være ferdigstilt for samtlige selskap innen utgangen av oktober 2018. Fagansvarlig trekkes inn som samtalepartner for risikooppdrag. En tidsriktig gjennomgang gir oss en mulighet for oppfølging av hvorvidt forhold påpekt i revisjonsberetningen er endret og brakt i orden. Vår fortsettelsesvurdering skal gjennomføres slik at vi ikke setter revisjonskunden i en vanskeligere situasjon, dersom revisor ikke kan fortsett oppdraget."

8. Oppsummering

For oppsummering av Finanstilsynets observasjoner vedrørende revisjonsutførelsen på gjennomgåtte oppdrag vises det til seksjon 2 og 4.1.

For flere av de kontrollerte oppdragene avdekket Finanstilsynet flere vesentlige svakheter i revisjonen på sentrale områder. Finanstilsynet ser alvorlig på dette. Det at revisor ignorerte Finanstilsynets pålegg om å foreta og dokumentere en egenvurdering av en av innrapporteringene, jf. seksjon 2.1.1. tilsier at selskapets holdning til kvalitet og kvalitetsforbedringstiltak hittil har vært svak. Tiltaksplanen som er mottatt fra selskapet etter tilsynet synes å adressere dette i tilstrekkelig grad. Finanstilsynet tar selskapets tiltaksplan til etterretning.

For Finanstilsynet

Anders Grini
tilsynsrådgiver

Damir Bratic
seniorrådgiver

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.